

1339

1339

DALARNA

Å1

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Ericsson, Back Olof, 1927

Svar på ULMA:s frågelista 1

Mjölkhushållning

22 bl. 4:o

1339

L.L.

Exc. S. Björklund

Upptecknat av Back O. Ericsson
född och uppväxt, samt haft sin näring
som bond, i vanlig mening, inom Åhls
sacken i Dalarna, född den 14/4 1869.

kap. I Om mjölkhuskällning.

Mjölk som kallas silsöjpa då den är
siktigt fäsk. Kranmjölk och gottmjölk
är äta för folk, ävenså, om det är gott
om den, Till kalpar & grisar. Mjölk skulle
målarer ha i älsingsfärg färre i tiden,
Man skulle vara mycket sädel om
mjölken, för det var mycket att göra -
innan den kunde istudbrunnas, det
ha vi lärt av far & mor.

Spänvarm mjölk eller nymjölkad och
nysilad, skulle småbarnen ha utaf,
"dasslikas" liksom de äldre då man
i tidig masgarväkt varit ute på

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fgl. 1

Ordb.:
mjölk.

Ordb.:
spän-varm.

slätter, som skärdes arbete; hammit kom
 till mjölklags "tiden för mjölkningen"
sväng i sugen "lugrig i skack eller trutt"
 ävenså om de hitta på kom nänn,
 "det kom någon särskilt bekant," så skulle
 de hafva en silsepp, vid ett sådant
 tillfälle, å på ha tia brukant vi nå kaffe
 "i färre tider då man inte viste om eller
 beagnade kaffe".

Söt mjölk kallas sålun mjölk som
 inte hammit stå så länge, så att
 det bärgat vara någon nämvärd gräddle
 på, kallas äkta eskummad, och aspa=
 serad nu för tiden. nu i tia!

Skumm mjölk eller separerad, söt ändå,
 förs kallades den för Rännmjölk som
 hammer av, att den rändes ner utaf
mjölkbenken eller mjölktråge, för ett

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fogl. 1

Ordb.:
rännmjölk.

(se tecken.)

Mjölktråg.

Bilderna tecknade i skala 1:1000 M. E.

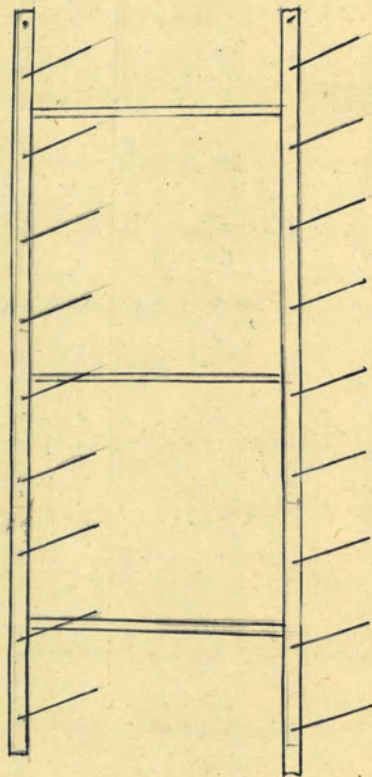
lättrindeligare komma åt flötan "gräddor"
Skott mjölk. Blev det skinn på "hinna"
 men då skulle den vara söt, hällst lyp-
 nade den ihopsig "ystade" eljes.

Grädd eller flötan som vi sade innan
 separatum kom till. Filbunke bestod av
 en mjölkbunke askummad eller oräntnis
 som stött ett dyng eller så, men icke
 ett mjölkben hunnit blifvit viden blå,
 ä inte grädd heller "sjelflykt" för då
va då bara gluttermjölke, som man ibland
 fick äta i brist på annan, eljes var
då storkalpen häll storgrisen såm fisk
 den. Sprut var det med den egentliga
filbunken då va askaple härle! att få
 eliska filbunke med grädd ä allt,
 särskilt under fäbodliffets tid,
 då skulle besökande ha filbunke av jämtanä. "fäbodjenta"

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fgl. 1

Mjölksstige,
pinnes inbarrade, samt trägen med ämelarna -
skulle visa från, skala 1:1000.

Tättmjölk eller tjockmjölk, får man genom ett sila på, tättmjölksgräs, från början, ifall man råkat tappa stå tättmjölkstja som löm "de" ibland förvarade en längre tid i en linnetrasa ihopknytt till en sedd, i seddan när man ville ha tättmjölk, var å ta å sätta sedden uti en krapp "krapp" med syssilud mjölk, får stå en tid, beroende på väderlek och temperatur, sedan var det till att menja ihop tättmjölka å hella den i botten på en större stänka, stumpot, eller krage, efter behag och åtgång, i regel höls den i makt medels påsikning i mindre krappes "kräs" och sattes i skåp eller brällarsum, må lagamt vär, "lämplig temperatur", å än det gick klent må mjölkstja, så får den

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:1

DAL.

Frgl. 1

mindre svartfärd träkaffe.

inte färfäres ändå "släso bast" utan
 det slags vatten uti, i drocka som
 blanda, under sommaren då ä vå värm
 ä törstut, "törstig" i bergningstiden

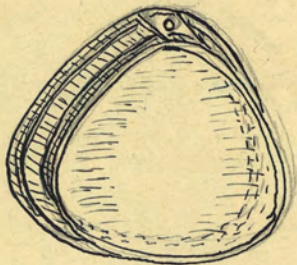
När man var i skogsarbete och på slätt-
 eränge, hade man tätmjölka eller lång-
mjölka "som den ibland kallades" med sig
mässä, i laggade träflaskor, "se andra sid."
 den kunde stå sig i veckor och månader
 ä bli så tjock säm gröt om den
 bereddos av eskemmad mjölka, eljest
 kunde det säkä bli vaska mä.

kap. II Löt mjölka förtärdes ogerne uppbrökt
 av vuxna personer, skulle det så vara
 så blandades i tjockmjölka, och hadde
man röd till så kun man ta så tä
 ä bland i sura "syrlig" flötur "gräddde"
 bryt ti brä, hvilket blef gott mjölka. (mjölkae!!)

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fgl. 1

Laggad träflaska

Uppkoket sötmjölk var mycket vanligt till kall gröt, som morgunmål, i likhet med välling. På långfärder i vintertid medtogs uppkokt sötmjölk sedan man lätit den färfrysas, för att den skulle stå sig för vällingkukning, och för senare tid till Trappegräddla, man fick skrapa i kugga med knif, för att få ne öfna "utaf densamma". Öre sötmjölk gjordes sötmjölkrost, sötmjölk i annan mjölk seer eller vsiden gjordes också rost samt utaf vasslan kukades missmår "mes-rost" hvilket tog en tid av flera timmar, mindre tid för mindre - i längre tid för större kvantum vassa, under ständigt jem eld, tills det tjucknat och tillsettes med litet fint mjöl, fick stå i svalna, sedan rördes

Ord. i
Sötmjölk.

Landsmålarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:1

DAL

Fgl. 1

am, och ästes opp i formen med
 linnetrasa emellan annars fasnadläve
 "klibba fast" fick stå i stölna, stölpus
 us på brädbrickor i torra, sedan både
 ostar i messvärshimpar stopplades opp
 i hessbrä, Måsta tillverkning skedde
 vid påbodarne, der påbodjüntarna förs
 det mesta vara ensam om den mycket
 mjälken, Förstådes sedan hemma på
 bygden året efter, blef den gammal
 så blef den bättre, särskilt vad osten
 beträffas, "gummelost" mesosten am
~~den~~ blef tunn och hård bakades den
 om med tillsatt litet sätmjälk och
 kallades blötmissmår hvilket i likhet
 med smår beedles på bröd, och betrak-
 tades som mycket goda missmårgäsar

Ord. i
mes-smör

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Ericsson. 1927. ALS S:1N
 DAL.

Frgl. 1

In rämjölke ^{eftersom} tillreddes halfast eller
 halfdans, ^{eftersom} get, killingsspritt.
 Rämjölken blef ^{eftersom} 1st dagens, när han
 halfvat, i vilken blandades ungefär hälften
 annan söt mjölk, hölls i en panna
 eller plåt-muelläge som ställdes i ugn
 eller stekning, evl. metella, etjest före-
 kam att | Man kokade halfasten i
 killingsspritten i krucka och vattenbad
 som bestod af, att tillreda rämjölken
 i en krucka, sattes i kokande vatten
 tills den blef färdig, | den sednare an-
 sättningen skulle vara förmanligare,
 när sådan mat kom fram på bordet,
 hvilket ej kunde ske vid andra till-
 fällen, än när en ko halfvade, eller
 get killade, då ansågs det, att det
väntrades näring, betyder "gudt å mycket"

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N
 DAL

Frgl. 1

Ordb.:
Rämjölke

Vid kokning av vassa till missmäs
 försam ett på ytan avsett ett skum
 som ästes till "utaf" och kallades missa
 uti hvilket bröts hårt bröd, med någon
 sked kårnplötur på, då det fanns till hands,
 ty i regel kårnade man smår, samtidigt,
 som gjordes ost, och kokade missmår.

Ordb.
 mesa f.

Blöst bestod av mjölk i maltelika
 som kokades ihop vid tillfälle, då i
 bland, kun man kram hem prussin
i äll utfäsin. "prusen i ruskiq"
då var ä bll, ett på dricka i sej
en het älost, då var man varm av,
 och kry igen. en vanlig hummedesin,
 Mjölk i gräddde på, äts till vattugröt
 ofta vid påbadar, samt liksom hemma
 då dagen för kårning av smår inträffade,
 kårnmjölk, plötur, i gröt, var ett bastant mål.

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Frgl. 1

Mjölke som höll till braka "d. v. s. söt mjölke",
 kokades i allmänhet välling till margu-
 mål utaf, med mjöl, skrätt eller nått
 kornmjöl, förs i tia i natid med vetmjöl,
 välling, eller skesing "säs" kokades enahanda
 till i vatten uppkokt paltbröd, med litet
 flött i påskapret missmör, kallades paltmölja
 och tillagades sådan, i tiden då man hade nå
 går tå. | Har äfven förekommit i tiderna
 att man kokat välling av fjärmjölke -
 tackmjölke, | kommer en tackas, en del
 folk endast hade fjärbreuter, som fjä-
 särgning, i ett sådant hem en gång, då
 en liten flicka vaknade en morgon,
 ropade, Mamma! ha tackavällingen vesti
 braka är, "blefuit". | Mjöl ä missen
 blef missedej, som bakades gabulla
 af. | "gadt bröd utaf"

Ordb.:
 paltmölja

Ordb.:
 mjölke

Ordb.:
 mesa f.

kap. III Mjälken, när den blifvit silad i
 trägen, ställes de upp i mjälkstogen på
 väggen i stugan, lika dant "likaså" i fäboden
 på sommaren, men det kunde hända, att
 folk som hunnit kunnit sig för låta
 "fått såd till," byggt sig en bod eller kammare,
^{av timmer} särskilt för mjälkens förvaring, hvilket
 också började förkamma på hembygd.
 "der man vistades på vintern" så blif äfven
 mjälkrädlare av sten på sten nedgräfd i bakken
 "masken" med hyllor av träklufvar, inga
 gluggar eller öppning, dock ett litet fönster
 på mjälkrammaren, der sådan kunnits sin
 pedlborden med mjälkbänk och hyllor för
 så väl astar som mismärslimpar av
 hvilket kunnit. Ordspråket utaf, ^{som} att
 sitter i än ett man ^{vi} skull ta fäboden
 i vänd astan, så där int skull mögla.

Landsmålarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fgl. 1

Ordt. v.
 vända v.

I sednare tid började man begagna sig av plåstbindrar, för mjölkens gräddsättning och förvaring, i källvatten vid källan, hvilken överbyggdes med ett litet hus, som kallades mejeri. Det träsk som användes vid mjölkningen kallades stävve med en hög staf som tjente som handtag, när mjölken tändes ut i ena stavarerna mjölkbytta med två höga stövar, eller med en pinne exellan, som handtag, att bära med.

α

08

De träsk som användes vid silningen, ändrades efter olika tidslägen, bländ de äldsta kända var, silen, en böjd träring med däck av tagel, mjölk-sigtå, äfven förebrammit tidigare att dicken bestöt en engles himmetruse, hvilken var svårare att hålla ren, senjärningsmedlet var i regel lut av kokad aska, och ensislag kokad av ensis.

Landsmålarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Frgl. 1

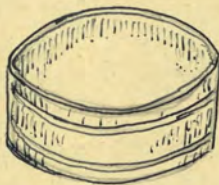

Mjölks tve
laggad med träband.

äuriga mjällkräsl som vara av trä,
 äro trägnena de större, träskålar de mindre,
 tillverkade av grovt björkträ, em de skulle
 bli vida, i gå nå idöm "synliga".
benkar laggde med träband, av granträ
 se änst. teck. Dessa mjällkräsl flyttade
 man med sig mellan fjärdar i hemma,
 så att när sammars kom, slag man
träg i träg ^{"passform"} ä för trä fjärdar "flyttade".
 fjärdar äfven mindre träkrappar som
 gjordes av utvärt träkotar, kallades krappar
 dels svarfvade träkrappar och skålar
 av grav al och aspträ, hvilka användes
 som hushållskräsl, att äta gröt i välling
 us, samt för krätt i julkräsl "potatis"
 och annan seppanmet.
 I litet sednare tid, tillkom brukkräslspat
 i samma form som de svarfvade träskålarne.

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N
 DAL.

Frgl. 1

Mjölkbunke av trä laggad

När mjölken stött sin tid i mjölkstogen
 eller hyllarna, tag man ner förvärsj "turordning"
 den som stött längsta tiden, satte en vispa
 (av baskat björkris) eller handen i kanten
 eller ena hämmet av mjölkträget eller benken
 senare ser mjölken, i skålar till förbrukning,
 plötan som blef kvar då, hälldes i käsn =
hällken, de plötskovas som sätt mera
 fast, kände kylan "barnen" på skara ut
 å stikka isej. Mjölkskräma skuras
 sena med varmt vatten å skurgräs
 "hvilket gräs eller grässtråkar tillverkas på,
 och väver i torra sandmabackar".
 De va ta skura å trött kruspan "diska".
 Ställes ut i solen, då å va solvär och
 hällst i öppna spisen, likadant i
 påbackar som hemma, och om det var
 mycket brättan, var å ta sveng dom i luftn.

Ordbr:
ränna v.

Landsm. Upps. 1339
Back O. Eriksson 1927 ALS en

Landmålsarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S: N.
DAL.
Frgl. 1

bl. 15

Smärbesedning, man fick hur tjuerna
en vi skulle på nö på gäsa, "smär
 på brädet". Ptt kårna, är ett sätta
 grädden i rörelse, - till då bli smär,
 Kärnholken eller stoftjerna, "som den
 kallas i sednare tid" bestod av granträ
 laggad och träband, olika storlekar efter
 som ladugårds besättningens pärekamst,
 så det kunde bli getholke, "liten" då man
 endast kunde hafva en eller två getter,
 en större holke, var det alltid 2re högre
 stapuar, till handtag, på den mindre, en sådan,
 nestill med bottner, var ett hål med tapp i
 som kallas svicka, på ett litet vassel =
 mjölken, som sätts sig, sinna ut i, innan
 man påsetar kårningen, som bedsops med
 en staps rörelse upp och ner, stapuans,
 som se amst. fig. stadig kräpp med kors.

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:1

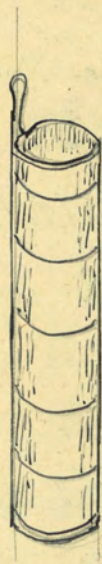
DAL.

Frgl. 1

† Kärnhol-
ken hade
ordb.:
Kärnholke.

Landsm. Ups. 1339

Back O. Eriksson 1927 ALS en

Järnhärlle
laggad med träband

Järnstav, med
dels brass, dels runde.

Kärnstapuen var enbart av trä
 helst en trä i själva stapkasset, som
 hade mycket olika former, väl halsad
 och fasthållen i stapkraftet. (se anst. tekn.)
 Förekom även, under små omständigheter,
 att man vispade ihop smår i ett fat, samt
 även skadade ihop grädder till smår i en
 träflaska. Att det skulle lyckas bra
 i kärning, gå för sent åt "får lång tid"
 var det riktigt, att halven skulle göras
 av inve "inte yttre" samt att grädden
 ej fick vara kall, hvarför man ställde
 den i spisen över netten, och under
 kärningens gång, skulle man ta väder
 med stapuen och ej stanna till, förr
 än grädden började bryta sig och bli smår.
 Under storkärning "mycket grädder" var det
 vanligt att ta av till flötgås.

Ordle:
 kärna v.

Landsmålarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL.

Fgl. 1

Flötgås härnflötas passades på å tugo
i början av härningen, när grädden väl
hunnit sammansöras och blifvit tjäcks
som gröt, så den lätt kunde bredas på
brö till gås, sedan under tjerningens gång
grädden blifvit tunnare, kallades den tjernflötas,
näst före smärbildningen, sådes det, clän
var brytna "färdelats sig".

På tjernmjölken, gjordes ost ibland, som
kallades tjernmjölksost.

Det nytjernsacle smäret skäljdes med
friskt vatten, mengdes om i smär-
träppet och ältades in salt, fick stå
en stund och mengdes om igen, kunde
hända, att den som kom tillstäcks då,
kunde på en lidsgås till lissmidda
"ett brödstycke med smär, på förmiddagen".
Vid smärets knädnig, användes skof.

bl. 18

Smäret när det blifvit färdigt, packades det ned i smärbytta med lock, kallades löckbytta var gjusel av enved staprad och träband, vidare upptill, kunde äfven vara av uthållnad björkstam, men samma fason "fasm", olika storlekar. De packade smärbyttorna förvarades i källare, eljest på något annat svart ställe, tills de hämtades till fästning, eller försäljning till närmaste stad Falun, dit man ofta nog, skull får in mäs smäsa Under färden, hade man smäret i träskor med lock. Under hägtilliga tillfällen, lades smäret upp på en svartved smärstake se omstä. tekni.

Öst nyast, till smekast den dug då ystningen förekom, och kallades ostmes "en nyper ost", gammal ost var sådan som lagrats, och mycket smaktlig.

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N

DAL,

Fgl. 1

Landsm. Upps. 1339

Back O. Eriksson 1927 ALS en

småstake.

bl. 19

Hade man riklig tillgång på mjölke
 för ostberedningen, så de fans må tå
delar på, så gjordes småostar, som
 var lämpligare att ha i matsäck för en
 dag, mars-sätjen "skinsäck" fick ej vara
 för tung att bära, när man skulle längst
åt skogen "skogen" då gick lissilastan åt.
När ost ystades av sätmjölke, blef då sät-
ost, så man kun äta snart rog, "ej när
 lång tid för lagring", Träsmjölksost blef, då
man ystade ihop, sätmjölke och träsmjölke,
 förekom, då mjölken ej gick åt på annat sätt.
Gräslast, utaf sämre mjölke, blå, viden,
å gräsmjölke, den skulle ha lång tid
på, och ett ligger tå och, "lagras"
Getosten av getmjölke, parades som
en braka, utan ett hafva någt ostbräsl.

Landsmålsarkivet Uppsala 1339
 Back Olof Eriksson. 1927. ALS S:N
 DAL.

Frgl. 1

Ordb.:
 get-ost.

Ostfäsmningen Den nyupstude arten, pressades
 med händerna ned i rektangelfäsmade
 vanliga träkärl, med låsa bottenar lika, så
 elst var de samma hus men vände elst, med
 särskilda etskärningar i begge bottenarna - s. t. t. t.
 se omst. teck. Fick stå i pressning i
 2 u 3 dygn, sedan togs den ur och fick stå
 fritt på jäsnings, på en bräddhylla uppe
 på takstängerna, på en varmt äppi tälje
ostkärvar förekom i sednare tid, gjordes av träd-
 rottagar i reorda former, vidare upptill.
 såderi 2 dessemeter, diameter, å 6 centm. höjel.

Ordb.:
ost m.

Ostlöpe fick man av halvmage, läppern som
 togs sedan på vid varje halfstak, ^{saltades} spändes
 på en vidjeblyha å fick taska, sedan fick
 var gång, då elst skeddle göras ost, togs det
 en bit av läppern och lades i en krus med
 varmt vatten, på att bli upplöst till ostlöpe.

ostkäll

ostkällack

I en större gryta, eller kittel, som sattes på elden, svag eld, fylldes med den mjölke som skulle göras ost av, sedan den blifvit lagom tjern, tillattes läpet, och om en stund läpnade mjölken, som blef ostmassa, i missa ostmassan såddes isär, ästes upp i ostkälla "ostfermen" med en stor skop med hül i botten der missa fick rinna ut hvilken sedan fick koka på strängare eld till mesost Osten, genom god tillsyn, kunde förvaras både länge i vël, särskilt för att icke bli stel å skarp, lindades om linnetrasor som drängts i saltvatten.

Den dag då man buffrade "flyttadi" hem från fåbarn var man tidigt uppe, för att hinna kasma smör, å göra ost, koka missmör, (om hvilket man sade)

gås stekt på mjöltkja å dan etter "gåsblast"

bl. 22
 Messmäs kokades efter astrasslan, kunde
 på koka vid jem eld i 4 u 5 timmar
 beroende på mängden, se bl. 6. —

I förbadar, då ej alla husets folk var eld
 kunde det vara mera regelbundet tiden för
 smär, ast, messmärsberedningar, eljest, när
 det blef nå tå går tå, Ostkittlet u miss-
 märsgröta, var samma ett. slofven som
 man såde messmåret med, under kok-
 ningen kallades Missmärs slofva.

Om man på något sätt hindrade miss-
 märskokaren men sin ständiga sörning
 kunde hända, som gaf en släng av slofven,
 på då kokade messmåret vid, och
ättäro vatt vebränt "alltsammans"
hela kottje.

ä va rakest mytje, de här, tå kom i hög!

"discht påkammet eller så!"